

NEVÂYÎ'NİN AZERBAJCAN SAHASINA ETKİSİ

*Jale DEMİRCİ**

Nevâyî, who is one of the most famous poet of the Turkish literature, had not been limited himself as one of the poet of Chagatay literature, he has widely read among the Turks and he affected so many poets.

Specially during the development stage of Azerbaijan literature the degree of above-mentioned effect was so strong. At the same stage the some intensity of Nevâyî's effect wasn't seen in some other literatures.

It had been already made some studies on the Nevâyî's effect on the Turkish literature. In this article, firstly the researches have been made on the effect of Alî Şîr Nevâyî was summarised then the effect of Nevâyî on the Azerbaijan literature underlined.

Alî Şîr Nevâyî, Çağatay Türkçesine otuzu aşkın eseriyle damgasını vuran, ondan "Nevâyî tili" diye söz ettiren büyük bir şair, fikir ve devlet adamıdır.

Nevâyî yalnız Çağatay edebiyatının şairi olmakla kalmamış eserlerini Türk dünyasının her tarafında okutmuş, yüzlerce yıldan beri pek çok şairi etkisi altında bırakmıştır.

Nevâyî'nin Türk edebiyatına etkisi üzerinde ilk Fuad Köprülü ve E.J.W. Gibb durmuşlardır¹. Ali Nihat Tarlan'ın "Alî Şîr Nevâyî" başlıklı yazısında Nevâyî'nin Fuzûlî'ye etkisinden söz ettiği, Mehmed

* Yrd. Doç. Dr., AÜ, DTCF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Köprülü, Fuad, Alî Şîr Nevâyî ve Tesirleri, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1934, s. 257-266.

Gibb, E.J.W., A History of Ottoman Poetry, C. II, London 1965, s. 8.

Çavuşoğlu'nun da Kanuni Devrinin sonuna kadar Anadolu'da Nevâyî etkisi üzerine bir incelemesi olduğu bilinmektedir.²

Fuad Köprülü, "Alî Şîr Nevâyî ve Tesirleri" başlıklı yazısında, Nevâyî'nin büyüklüğünden söz etmiş, eserleri üzerinde kısaca bilgi vermiş, Anadolu sahasına etkisi konusunda ise Nevâyî'nin etkisini kabul etmekle birlikte Namık Kemal'in, Gibb'in ve Browne'un Ahmed Paşa'yı bir "Nevâyî mukallidi" saymakla ne kadar büyük bir yanılığa düştüklerine temas etmiştir. Daha sonra ise Nevâyî'yi anlayabilmek için oluşturulan sözlüklerin onun diğer Türkler arasındaki etkisini ortaya koyduğuna dikkat çekerek yazısını tamamlamıştır.

Ali Nihad Tarlan, Nevâyî'nin 500. doğum yıldönümü münasebetiyle hazırladığı yazısında Alî Şîr Nevâyî hakkında tezkirelerde verilen bilgileri aktardıktan sonra onun ne kadar büyük bir şair olduğuna değinir ve Fuzûlî ile Nevâyî'den seçtiği beyitler arasında karşılaştırmalar yapar. Bu çalışma, Fuzûlî'deki Nevâyî etkisini tanımlarıyla gösteren ilk çalışma olması açısından dikkat çekicidir. Sonuçta Nevâyî'nin Fuzûlî'den daha büyük bir şair olduğu kanaatine varır. Bu yazıda Ali Nihad Tarlan'ın Fuzûlî'de Nevâyî etkisinden söz ederken kullandığı şu cümle dikkat çekicidir: "Fuzûlî o kadar Nevâyî'nin havası içinde yaşar ki dil hususiyetleri olmasa bunları birbirinden ayırt etmek güç olur."³

Mehmed Çavuşoğlu ise, "Kanuni Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri" başlıklı makalesinde Latîfî, Aşık Çelebi ve Kınalızade'nin tezkirelerine dayanarak Nevâyî ile görüşen ve onun etkisinde kalan Osmanlı sahası şairleri hakkında bilgiler vermektedir. Sonraki yüzyıllarda da Nevâyî lehçesinde şiir yazmanın veya Nevâyî'ye nazire yazmanın Osmanlı şairlerinde bir heves halinde zaman zaman görüldüğüne de dikkat çekmektedir.⁴

2 Tarlan, Ali Nihad, Alî Şîr Nevâyî, İstanbul Üniversitesi, Yayınları, İstanbul 1942.

Çavuşoğlu, Mehmed, Kanuni Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar, Atsız Armağanı, Ötügen Yayınları, İstanbul 1976, s.75-90.

3 Tarlan, Ali Nihad, a.g.e., s.19.

4 Çavuşoğlu, Mehmed, a.g.e., s.75-90.

Sertkaya, Osman Fikri, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri I" Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XVIII. s.133-138; "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II" Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. XIX, s: 171-184.

Bu çalışmaların dışında Nevâyî'nin diğer sahalara etkisi üzerinde ayrıntılı araştırmalar yapılmadığı, bu etkiden sadece dil ve edebiyat tarihi kitaplarında kısaca söz edildiği dikkatimizi çekmektedir.

Nevâyî'nin Azerbaycan sahasına etkisi konusunda Ahmed Caferoğlu şu bilgiyi vermektedir: "XV.yüzyıl Azerbaycan'ında büyük bir inkişafa mazhar olan edebiyata katılan Azeri şairlerinin bir kısmı, aynı devir Orta Asyasında Yakın-şark üzerinde kuvvetli tesir yapan Alî Şîr Nevâyî'nin Çağatay mektebi şagirtlerinden sayılmakta idiler. Bunlar Safeviler Devletinin teşekkülü üzerine Azerbaycan'ın kültür merkezliğini Tebriz üzerine alınca, kendi ülkelerine dönmüş, burada Ali Şir tesiri altında, tahsil gördükleri mektebin dil ve üslubuna sadık kalmak şartıyla, edebi faaliyetlerine devam etmişlerdir."⁵

Doğu Türkçesinin özellikle Nevâyî'nin etkisi konusunda Muharrem Ergin ise, *Azeri Türkçesi* adlı eserinde şöyle demektedir: "... Doğu Türkçesi ile edebi dil teması Osmanlı Edebiyatında da olmuş, fakat bu genellikle bir edebiyatın öbür edebiyatı da takip etmesi ve bazı şairlerin tek tük Çağatayca şiirler yazması seviyesinde kalmıştır. Azeride ise yazarlar ve şairler, Osmanlıca ve Çağatayca arasındaki mevkileri dolayısıyla, uzun zaman iki yazı dilli olmuşlar; hem Batı Türkçesini, Azeri Türkçesini; hem Çağatayca'yı kullanmışlardır. Hatta bazı Azeri şairlerinde iki yazı dilini tabii ve gelişigüzel bir şekilde birleştiren karma bir dil görülür."⁶

Azerbaycan Edebiyatı Tarihi'nde de Nevâyî'nin etkisi şu şekilde açıklanmıştır: Nevâyî önderliğindeki edebi ekolün ünü her tarafa yayılınca Azerbaycan şairlerinin bir kısmı Herat'a gitmişler, fakat XVI. yüzyılda Safeviler Devletinin kurulmasıyla birlikte vatanlarına tekrar dönmüşlerdir. Bu şairlerin Nevâyî'nin etkisi altında şiirler yazmaları Azerbaycan edebiyatında Nevâyî dilinin yayılmasına sebep olmuştur. Bu açıklamalardan sonra da Şahkuli Beg'den 2 rubai, Susenî'den de 3 beyit örnek olarak verilmiştir.⁷

5 Caferoğlu, Ahmed, *Azerbaycan Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976, s.465-483.; *Türk Dili Tarihi* İstanbul 1984 (3.baskı), s.210.

6 Ergin, Muharrem, *Azeri Türkçesi*, İstanbul 1981, Önsöz, s. XI.

7 *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, C.I, Azerbaycan İlimler Akademisi Yayını, Bakü 1960.

Azerbaycan Edebi Dili Tarihi adlı eserde XV.yüzyıl Azerbaycan yazı dilinin özelliklerinden birinin Çağatayca unsurların kullanılması olduğundan söz edilmiş, Alî Şîr Nevâyî'nin sanatının diğer Türk şairlerinin Çağatay Türkçesi dil özelliklerini benimsemesinde de etkili olduğuna temas edilmiş, Nesimî, Kışverî, Hatâf ve Amanî gibi şairlerde Çağatay-Kıpçak elementlerinin görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Bu özelliklerin en fazla görüldüğü şairlerden biri olarak da Kışverî'nin bir beyti örnek olarak verilmiştir.⁸

E. M. Demircizade'nin *Azerbaycan Edebi Dili Tarihi* eserinde, bu devirde Azerbaycan yazı dilinde doğu Türk lehçelerine ait bazı unsurların da kullanılmış olduğu belirtiliyor. Bu özelliğin daha çok dini eserlerde göze çarpmakla beraber özellikle Hatâf, Kışverî ve Şahi'nin gazellerinde de görüldüğünden söz ediliyor. Doğru Türkçesi unsurlarının yazı diline girmesinin sebebi ise, kısmen Azerbaycan'da da az çok yazılmış olan Uygurca "*Bahtiyâr-nâme*", "*Rübâb-nâme*" gibi eserlerin etkisine, kısmen Nevâyî eserlerinin etkisine, kısmen de Safeviler Devletinin sınırları içerisinde diğer Türk boylarının da bulunmasına bağlanıyor.⁹

Roza Eyvazova da XV. yüzyıl Azerbaycan sahası şairlerinden Basırî, Kışverî, Ziyâyî, Hulkî, Allahî, daha sonra Şah Kulu Bey, Suseni Bey, Perî Peyker ve daha başka bazı şairlerde de görülen Çağatay sahası etkisini, bu şairlerin Alî Şîr Nevâyî ve Hüseyin Baykara'nın önderliğindeki Herat edebi ekolünde yetişmelerine bağlıyor. Kışverî'deki etki konusunda ise Kışverî'nin dilinin Azerbaycan sahasındaki konuşma dili olduğunu fakat Özbek yazı dilinin ciddi bir şekilde etkisi altında bulunduğunu, Nevâyî'nin etkisinin ise şiirlerinde açıkça hissedildiğini belirtiyor.¹⁰

Azerbaycan sahasına Nevâyî'nin etkisini örneklerle açıklamaya geçmeden önce kısaca Azerbaycan sahası Türk edebiyatının Nevâyî'ye kadar olan durumundan söz etmek gerekir.

Türk lehçelerinin güney batı grubu içerisinde yer alan Azerbaycan Türkçesi, Horasan'dan Anadolu'ya ve Kafkaslardan Bağdat'a kadar geniş bir sahada XIV. yüzyıldan bu yana kuvvetli bir edebi gelişme göstererek varlığını sürdürmektedir. Bir lehçenin anadilden ayrılarak yeni bir yazı

8 Hacıyev, Tofig, *Azerbaycan Edebi Dili Tarihi (Teşekkül Dövrü)*, Bakû 1976, s. 133.

9 Demircizade, E. M., *Azerbaycan Edebi Dili Tarihi*, Bakû 1979, s. 173.

10 Eyvazova, Roza, *Kışverî Divanı'nın Dili (Morfoloji Hususiyetleri)*, Bakû 1983.

dili haline gelmesi konusunda kesin bir tarih vermek son derece güçtür. Bununla birlikte yaygın olan genel kanı, XIII. yüzyıl sonu ve XIV. yüzyıl başlarında yaşamış olduğu düşünülen Hasanoğlu'na ait gazellerin Azerbaycan sahası Türk edebiyatının ilk ürünleri sayılması yönündedir. Bu devirde Azerbaycan sahasında yetişen en büyük şair Nesimî'dir (ölm. 1404).

Azerbaycan edebiyatının Osmanlı edebiyatına göre en zengin ve kuvvetli tarafı halk edebiyatıdır. Kuzey-doğu Anadolu'da yazıya geçirilmiş olan Dede Korkut Hikayeleri'nde ve Koroğlu Destanı'nda Azerbaycan Türkçesi özelliklerinin ağır bastığı görülür.

XV. yüzyıl, Türkmen sülalelerinden Karakoyunlular (1400-1468) ile Akkoyunlular devrine rastlar. Karakoyunlu hükümdarlarından "Hakikî" mahlaslı Cihanşah (1437-1466)¹¹ ile Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Yakub (1478-1490) âlim ve şairleri korumuşlardır. Bu devir şairleri arasında en önemlileri Ruşenî, Yusuf ve Züleyha mesnevisini yazan Hatâî, Kişverî ve Habibî'dir.

XVI. yüzyıl Safevilerin egemenliği zamanına rastlar. Azerbaycan sahası Türk edebiyatının altın devri sayılan bu yüzyılın en önemli şairleri Hatâî (Şah İsmail) ile Fuzûlî'dir. Hatâî'nin divanından başka bir de "Dehnâme" adlı mesnevisi vardır. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Fuzûlî ise Azerbaycan edebiyatının olduğu kadar bütün Türk edebiyatının da en büyük şairlerinden sayılır. Bu devrin tanınmış şairlerinden bazıları: Sahabî, Yusuf Beg, Hayalî, Tufeylî, Emanî, Susenî, Pir Kuli Beg, Şemsî, Mevlana, Huşî, Şahî, Abdullah Hoyî, Ragıb vb.

XVI. yüzyıla kadar gelişmesini kısaca özetlemeye çalıştığımız Azerbaycan sahası Türk edebiyatı için "altın çağ" olarak anılan dönemin Çağatay sahasında Nevâyî devrinden hemen sonraya rastlaması dikkat çekicidir ve tesadüfi değildir. Bu dönemde Azerbaycan edebiyatı Nesimî, Fuzûlî gibi büyük şairlerini yetiştirerek ayrı bir yazı dili olma aşamasında çabalarını sürdürürken, bir yandan Osmanlı sahasının bir yandan da Çağatay sahasının etkisinde kalmıştır.

11 Demirci, Jale, Cihanşah "Hakikî" Divanı'nın İki yeni Nüshası, Türkoloji Dergisi, C. XII, Ankara 1997, s.171-182.

XV. yüzyıl sonu XVI. yüzyıl başlarında ülkenin içinde bulunduğu siyasi karışıklıklar sebebiyle birçok şair başka ülkelere göç etmiştir. Bunlardan bir kısmı İstanbul'u merkez kabul ederek Anadolu'ya gelmiş, bir kısmı ise Nevâyî'nin etkisiyle Çağatay sahasına yönelmiştir. XV. yüzyılda Hamidî, Haşimî, XVI. yüzyılda ise Sürurî, Şahî, Tufeylî, Habibî (1512-1519), Halilî, Matemî, Arifî, Kasımî, Bidarî, Penahî, Hafız, Halife, Hezanî, Basırî, Mir Kadir, Muhiddin Mehmed ve İsfahanlı Hamidî İstanbul'a gelen şairlerden bazılarıdır.

Nevâyî ve Doğu Türkçesine yönelerek o etki altında eserlerini yenerlerden bazıları ise Orta Asya'da tahsil görmüş olan Şamahî kadısı Yusuf Ziya Mahdum (....-1485/6), Nakşibendiye rüknünden Baba Nimetullah Mahmud Nahçıvanî (....-1496/7), tabib Mehmed Dilşad Şirvanî (-1437/8), din alimlerinden Şirvanlı Seyit Yahya Cemaleddin (....-1438/9), riyaziyeçi Şirvanlı Fethullah (....-1453/4), ve Nevâyî meclislerinde bulunan Hulkî, Allahî (....-1543), Ziya mahlaslı şairlerdir. Bu kişiler vatanlarına dönünce kapıldıkları Nevâyî etkisinden kolay kolay kendilerini kurtaramamışlardır. Hulkî mahlaslı şairin, Alınca şeyhlerine mensup olduğu ve Mirza Bediü'z-zaman'ın musahiplerinden sayıldığı Nevâyî'den öğrenmekteyiz. Şah İsmail sarayına yakın şairlerin çoğunda Doğu Türkçesi etkisi görülür. Çağatay mektebi havasını Azerbaycan edebiyatına sokmaya çalışanlar arasında Şah Kuli, Peri Peyker, Susenî gibi bazı şairler de bulunmakta idi. Şah İsmail kendisi de Dehname'sinde Çağatay Türkçesine yakın bir dil kullanmaya çalışmıştır. XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl başlarında yaşamış olan Sadık Bey Afşar, *Mecma'u'l-havass* adlı eserinde Nevâyî'nin diline yakın bir dil kullanmıştır.¹²

Nevâyî'nin Azerbaycan sahasına etkisinin en açık göstergelerinden birisi Çağatay sözlükleridir.¹³ Çağatay sözlüklerinin çoğunun İran ve Azerbaycan'da yazılmış olması dikkat çekicidir. Yalnız Fazlullah Han ve Muhammed Yakub Çingi Hindistan sahasına aittir. Bu sözlüklerin Hindistan sahasına ait olması Nevâyî'nin etkisinin boyutunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

12 Sadıkî, *Mecma'u'l-Havâss*, Tebriz, 1948, s.118; Caferoğlu, Ahmet, Azerbaycan Edebiyatı, *Türk Dünyası El Kitabı*, s.469; Terbiyet Muhammed Ali, *Danışmendân-ı Azerbaycân*, Tahran 1315.

13 Caferoğlu, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, s.223-229.

Bu sözlüklerden *Bedayî'ü'l-Lugat Çağatay Türkçesinin* en eski sözlüklerinden birisidir. Sözlüğün en orijinal yönü az da olsa Irak şivesi ve Azerbaycan Türkçelerinden söz etmesidir.

Bir başka önemli sözlük *Senglah*'ın da dikkat çeken yönü Fuzûlî dilinden örnekler almış olmasıdır.

Feth Ali Kaçar Lugati ise, İran sahasında oluşturulan Çağatay sözlüklerinin en büyüğüdür. XIX. yüzyıla ait olan bu sözlüğün uzunca olan giriş kısmında yazar Azerbaycan Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında karşılaştırmalar yapmış, bazı gramer sonuçları elde etmeye çalışmıştır. Yazarın kanaatine göre Azerbaycan Türkçesinin onda biri Çağatayca ile aynı olmuştur. Sözlüğün en yararlı yönünü örnekler teşkil etmektedir. Sözlük, Alî Şîr Nevâyî'nin eserlerini ön planda tutarak Lutffî'den, Mir Haydar'dan, Fuzûlî'den ve Molla Safî'den örnekler almıştır.

Azerbaycan sahasında yazılmış Çağatay sözlükleri bu kadar değildir. Fakat burada yalnızca Azerbaycan Türkçesi ile ilgili doğrudan bilgi veren sözlükler hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Daha çok Nevâyî'nin eserlerini okuyup anlayabilmek için yazılan Çağatayca sözlüklerin birkaçı dışında hemen hepsinin bu sahada yazılmış olması, Nevâyî'nin etkisinin Azerbaycan sahasındaki büyüklüğünü göstermeye yetecek delillerdir.

Nevâyî'nin Azerbaycan sahasına etkisinin bir diğer göstergesi de Azerbaycan kütüphanelerinde bulunan Nevâyî yazmaları ve cönklerde bulunan Nevâyî şairleridir.

Nevâyî'nin Azerbaycan sahasında, en fazla etkisi altında kalan şairler Kışverî ve Fuzûlî'dir. Fuzûlî ile ilgili olarak pek çok yayın yapılmıştır.¹⁴ Nevâyî'nin Fuzûlî'ye etkisi konusunda Leyla ve Mecnun eserinin baş kısmındaki şu beyit dikkat çekicidir:

*“Olmuştu Nevâî-i sühendân
Manzûr u Şehensâh-ı Horâsân”*

Fuzûlî'nin Türkçe divanındaki benzerlikler için ise, Ali Nihat Tarlan'ın daha önce söz ettiğimiz çalışmasında çok sayıda örnek verilmiştir.¹⁵

XV. yüzyıl Azerbaycan şairlerinden olan Kışverî hakkında ise kaynaklarda bulabildiğimiz bilgiler çok kısıtlıdır. Kışverî'nin hayatı hakkındaki asıl bilgileri onun divanından öğrenmekteyiz.¹⁶ Divanda geçen hükümdar adları yaşadığı yüzyıl hakkında fikir verirken, yer adları ve kavim adları şairin yaşadığı bölge ile ilgili bilgiler edinmemizi kolaylaştırmaktadır. Nevâyî'nin Kışverî'ye etkisini de yine divanındaki şu beyitlerde görmemiz mümkündür.

Kışverî, Nevâyî'nin büyüklüğü ve etkisi karşısında ona duyduğu hayranlığı aşağıdaki beyitlerde dile getirirken onun hizmetinde olmak istediğini de belirtir.

*"Nevâyî himmetidin Kışverî ehl-i nazar boldı
Cihân mülkin dutar şî'ri nazâr bolsa Nevâyîniñ"*
186/5

*"Keysem pelâs-ı Dermendî
Kılsam idi hidmet-i Nevâyî"*
3/IX-69

*"Kışverî Dīvānıdın her beyt ehl-i derd için
Sanki bir peyk-i Nevâyîdür Hôrāsāndın kelip"*
41/7

*"Kışverî teg şîre-i şî'r-i Nevâyî birle men
Sen ciger pergâlesi cân birle peyvend eyleyem"*
252/7

*"Tâh'ân-ı Nevâyîdin alıp çâşnî-i şî'r
Kul Kışverî 'uşâk ara bir ehl-i nevâdur"*
113/7

15 Tarlan, Ali Nihat, a. g. e.

16 Kışverî ile ilgili ayrıntılı bilgi ve bibliyografya için bkz. Talân Demirci, Jale, *Kışverî Divanı (İnceleme-Metin-İndeks)*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 1994. Verilen örneklerdeki sayfa numaraları bu çalışmadan alınmıştır.

*“Kişverî yoĥ kim Nevâyî men bu kün Tebrîz ara
Hân Melik Sulţân Muĥammed çün pesend itti meni”*

436/5

Kişverî, her ne kadar Nevâyî'nin etkisinde olduğunu, Nevâyî'den şiir çeşnisi aldığını söylese de aşağıdaki beyitlerde biraz kendini övme biraz da sitem göze çarpar. Şair, yaşadığı dönemdeki iç karışıklıklar sebebiyle çok sıkıntılı günler geçirmiştir. Divanında değişik hükümdarlara methiye, mersiye yazmış olması onun ne kadar farklı kişilerin himayesi altında yaşamak zorunda kaldığını gösterir. Kişverî, şiirinin Nevâyî'nin şiirine denk olduğundan söz ederken Sultan Hüseyin Baykara gibi bir hamî bulamadığından da yakınır.

*“Kalender Kişverî sözde Nevâyî birle teng irür
Kırıp begler bilen at oynadur bir ĥaste geylânlu”*

316/7

*“Kişverî şî'ri Nevâyî şî'ridin eksük degül
Baĥtına düşseydi bir Sulţân Hüseyin-i Baykara”*

327/7

Şair, hemen her zaman Nevâyî'yi örnek almış, onun gazelleri seviyesinde şiirler yazmaya çalışmıştır. Kişverî'nin divanında Nevâyî'nin beş gazelini tahmis etmiş olması etkinin derecesini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

*“Ey keyik közli ceyrân teg kaçar men vaĥşîdin
Tıfl yanlıĥdur ki seçmeydür yamanı yaĥşîdin
Kişverî-i teng-dil nisbet dehâmî nakşîdin
Ey Nevâyî tapmasaĥ kâm ol leb-i cân-baĥşîdin
Seniĥ için bolsun anıĥ gamze-i ĥattâli bar”*

455/VII

*“Bâ-vücüd-ı zühd ü takvî Kişverî-i ĥırĥa-püş
Nâm u nâmûsın koyup boldı [.....]
Ol mesîĥ-enfâslıĥ dilberni körgeç bâde-nüş
Ger Nevâyî istese âvâreliĥ ey [.....]
Ėam yemeĥ divâne-i bî-ĥânumânî bîş imes”*

456/VII

“Mendin ayru kalğalı ol Yūsuf-ı gül-pîrehen
 Kışverî teg bolmuşam bir sâkin-i beytü'l-hazen
 Gerçi eksük olmadı andın maña fırlu mihen
 Ol amân içinde bolsun ey Nevâyî gerçi men
 Bir zaman c'ışkıñda miñnetdin amânî tapmadım”
 457/VII

“Ol ki kanımdın kalur rengin dem-â-dem barmağın
 Virmedi hergiz maña el kim öpeydim ayağın
 Bî-nevâdur Kışverî didim anı bir kul sağın
 Didi kim cân bir dağı öpkil ayağım toprağın
 Ey Nevâyî tizrek bol kim peşimân bolmasun”
 458/VI

“Her niçe kim istedim bu nil-gün evrâk ara
 Kışverî teg tapmadım bir yığlağan yığnağ ara
 Ney teki nâlân bolup kezdim hamı âfâk ara
 Gussa cengindin Nevâyî tapmadım c'uşşâk ara
 Tâ Nevâyî teg esîr-i bî-nevâ boldum sanja”
 459/VII

Nevâyî'nin adı geçmese de şu beyitlerdeki Nevâyî etkisi açıkça hissedilir:

Nevâyî :

“Akl u dâniş lâfını urğan köñül yığlay yüzi
 Ol perî-veş hecride dîvâne boldı c'âkıbet”

Kışverî:

“Munca c'âkl u dâniş ururdum ah kim
 Bir perî ruhsâr için dîvâne boldum c'âkıbet”

Nevâyî :

“Yârdın hiç kim miniñ dik zâr u mehcür olmasun kimse
 Cümle-i c'âlemdede rüsvâlıkka meşhür olmasun kimse”

Kışverî:

“Menim teg yârdın yâ Rabb ki mehcür olmasun kimse
 Çekip renc-i firâk-ı yâr rencür olmasun kimse”

Divandaki şiirlerde bir çok yerde doğrudan Nevâyî'nin adının geçmesi, geçmediği yerlerde ise şairin çoğu zaman Nevâyî havası içerisinde şiir yazması Kişverî'deki Nevâyî etkisini açıkça göstermektedir. Hatta şairin divanının bütününde görülen dil karışıklığı da büyük ölçüde bu etkinin sonucu olmalıdır.

Nevâyî, daha önce de değindiğimiz gibi bütün Türkler arasında okunmuş, birçok şairi etkisi altında bırakmıştır. Fakat bu etkinin derecesini Azerbaycan sahası Türk edebiyatında daha belirgin olarak görmek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA

- Azerbaycan Edebiyatı Tarihi C.I, Azerbaycan İlimler Akademisi Yayını, Bakû 1960.
- Caferoğlu, Ahmet, Türk Dili Tarihi, İstanbul 1984.
- Cumbur, Müjgan, Fuzûlî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi, İstanbul 1956.
- Çavuşoğlu, Mehmed, Kanuni Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar, Atsız Armağanı, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976.
- Demircizade, E.M., Azerbaycan Edebi Dili Tarihi, Bakû 1979.
- Ergin, Muharrem, Azeri Türkçesi, İstanbul 1981.
- Eyvazova, Roza, Kişverî Divanı'nın Dili (Morfoloji Hüsusiyyetler), Bakû 1983.
- Gibb, E.J.W., A History of Ottoman Poetry, C.II, London 1965.
- Hacıyev, Tofiq, Azerbaycan Edebi Dili Tarihi (Teşekkül Dövrü), Bakû 1976.
- Köprülü, Fuad, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1934.
- _____, İslam Ansiklopedisi, Azeri Maddesi, İstanbul 1955.
- Sadıkî, Mecma'u'l-Havâss, Tebriz 1948.
- Sertkaya, Osman Fikri, Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XVIII, 133-138.
- _____, Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XIX, 171-184.
- Talân Demirci, Jale, Kişverî Divanı (İnceleme - Metin - İndeks), A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.
- Tarlan, Ali Nihad, Alî Şîr Nevâyî, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1942.
- Terbiyet Muhammed Ali, Danışmendan-ı Azerbaycan, Tahran 1314.
- Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976.

